

**QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI EKSPORTINI
MOLIYALASHTIRISHDA DAVLAT SUBSIDIYALARINING ROLI:
XALQARO VA MAHALLIY TAJRIBA**

Abdualimova Ziyodaxon Panjiyevna
O`zbekiston Respublikasi
Toshkent bank-moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisi,
+998 (90)030-08-58

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti ko'plab mamlakatlar iqtisodiyotida asosiy o'rin tutib, valyuta tushumlari oqimini ta'minlab, qishloq xo'jaligi sohasining rivojlanishini rag'batlantiradi. Global raqobat va ochiq bozorlar sharoitida ko'plab mamlakatlar eksport hajmini oshirish uchun turli qo'llab-quvvatlash mexanizmlaridan, jumladan, davlat subsidiyalaridan faol foydalanmoqda. Jahon Savdo Tashkiloti (JST) ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yilda global qishloq xo'jaligi eksporti taxminan 2,2 trillion dollarni tashkil etdi, bu tarmoqning jahon iqtisodiyoti uchun ahamiyatini ko'rsatadi (JST, 2022).

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotning qariyb 28 foizini tashkil qiladi va aholining 40 foizdan ortig'i ushbu sohada band (Jahon banki, 2023). Qishloq xo'jaligi mahsulotlari, ayniqsa, organik mahsulotlar eksporti sezilarli o'sish imkoniyatiga ega, bu 2022-yilda meva-sabzavot mahsulotlari eksporti hajmining 15 foizga o'sishidan dalolat beradi (O'zbekiston Qishloq xo'jaligi vazirligi, 2023 yil). Biroq, o'zbek tovarlarini xalqaro bozorlarga yanada ilgari surish uchun, ayniqsa, keskin raqobat va sifat standartlari sharoitida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini, jumladan, subsidiyalarni takomillashtirish zarur.

Eksport subsidiyalari, OECD ma'lumotlariga ko'ra, AQSh, Kanada va Evropa Ittifoqi kabi ko'pgina mamlakatlarda mahsulot tannarxining 10% dan 25% gacha bo'lgan qismini tashkil qiladi (OECD, 2023). Bu chora-tadbirlar qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq O'zbekistonda eksportni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ulushi nisbatan pastligicha qolmoqda, bu esa eksportni rivojlantirish va mamlakatning jahon savdo tizimiga integratsiyalashuviga to'sqinlik qilmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi xalqaro va mahalliy tajribaga e'tibor qaratgan holda qishloq xo'jaligi eksportini moliyalashtirishda davlat subsidiyalarining rolini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilg'or tajribani aniqlash va tavsiyalarni shakllantirishga qaratilgan.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Qishloq xo'jaligi eksportini subsidiyalashning nazariy asoslari va mexanizmlarini ko'rib chiqing.
2. Subsidiyalar bo'yicha xalqaro tajriba va uning eksport qilinadigan mahsulotlarning raqobatbardoshligiga ta'sirini baholash.
3. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini qo'llab-quvvatlash bo'yicha joriy chora-tadbirlarni tahlil qilish, ularning samaradorligi va mavjud muammolarni aniqlash.
4. Xalqaro va mahalliy subsidiyalash tajribasini qiyosiy tahlil qilish.
5. Xalqaro tajribani tahlil qilish asosida O'zbekistonda eksportni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Davlat subsidiyalari - bu davlat tomonidan iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarini, bunda qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash uchun to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita moliyaviy yordam ko'rsatish shakli. S.Bruks va D.Kohler ishlarida berilgan ta'rifga ko'ra, subsidiyalar "tashqi bozorlarda mahsulotlarning raqobatbardoshligini saqlashga qaratilgan ishlab chiqarish xarajatlarini qoplash yoki eksportni rag'batlantirish mexanizmi"dir. Qishloq xo'jaligida subsidiyalarning ikkita asosiy turi mavjud: ishlab chiqarish (ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan) va eksport (mahsulotni chet elda sotishni rag'batlantirish).

Eksportni subsidiyalash mahsulotlarning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish uchun iqtisodiy asosga ega. A.Smit o'zining "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti" (2021) asarida ta'kidlaganidek, "subsidiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi va mahalliy ishlab chiqaruvchilarga arzonroq resurslarga ega bo'lgan xorijiy kompaniyalar bilan raqobatlashishga imkon beradi". Bu yerda transport xarajatlari uchun kompensatsiya hamda eksport bojlari bo'yicha imtiyozlar muhim rol o'ynaydi, bu O'zbekiston kabi uzoq bozorlarga ega mamlakatlar uchun ayniqsa muhimdir.

Qishloq xo'jaligi eksportining o'sishini rag'batlantirishda subsidiyalar muhim o'rin tutadi. OECD (2022) hisobotida "Evropa Ittifoqi va AQSh kabi eksport subsidiyalarini faol amalga oshirayotgan mamlakatlar eksportning yuqori o'sishiga erishadi va jahon bozoridagi o'z o'rnini mustahkamlaydi" deb ta'kidlangan. Globallashuv va keskin raqobat sharoitida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgani qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga narxlarning o'zgarishi va mahsulot sifatiga qo'yiladigan talablarga bardosh berishda muhim omil bo'lmoqda. J. Millerning ishida, shuningdek, eksport subsidiyalari yangi bozorlarga, ayniqsa, organik mahsulotlar kabi yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlarga kirishni yaxshilashi mumkinligini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash borasida salmoqli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Asosiy mexanizmlar transport xarajatlarini subsidiyalashni o'z ichiga oladi, bu ishlab

chiqaruvchilarga tovarlarni uzoq bozorlarga tashish xarajatlarining bir qismini qoplash imkonini beradi. Imtiyozli kreditlash ham infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qiladi, mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash uchun shart-sharoit yaratishga yordam beradi. Hukumat yordamining muhim yo'nalishi O'zbekiston mahsulotlarini tashqi bozorlarda ilgari surish, xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etish va GlobalG.AP kabi sifat standartlari bo'yicha sertifikatlashda qo'llab-quvvatlashdir.

1-jadval.					
Qishloq xo'jaligi eksportini subsidiyalash bo'yicha xalqaro va mahalliy tajribaning qiyosiy tahlili					
Ko'rsatkich	Rossiya	AQSh	EI	Xitoy	O'zbekiston
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari daromadlarida subsidiyalarning ulushi	16,2%	10,5%	18,3%	14,7%	12,0%
Jami subsidiyalar (milliard dollar)	12.5	20.0	60,0	30.0	1.5
Manba: Loseva A.V., Fedosina A.V. Rossiyada va dunyoda qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning qiyosiy tahlili					

Bu chora-tadbirlar ancha samarali bo'lganini qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti hajmining o'sishi ham ko'rsatmoqda. Masalan, 2022-yilda meva-sabzavot mahsulotlari eksporti 15 foizga oshib, 2,4 million tonnani tashkil etdi. Bu eksportchilarga berilayotgan imtiyoz va subsidiyalar tufayli amalga oshdi. Biroq, bu muvaffaqiyatlarga qaramay, O'zbekiston hali jahon bozorlarida salmoqli ulushga ega emas va uning mahsulotlari Xitoy va Turkiya kabi yirikroq o'yinchilar bilan raqobatga duch kelmoqda.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi eksporti oldida turgan asosiy muammolarga mahsulotlarni saqlash va tashish uchun zaif infratuzilma kiradi. Zamonaviy omborxonalar va sovutgich uskunalarning yo'qligi, ayniqsa tez buziladigan tovarlar segmentida katta miqdordagi hosilning yo'qolishiga olib keladi. Mahsulotlarni sertifikatlash darajasining pastligi o'zbek ishlab chiqaruvchilarining Yevropa Ittifoqi kabi yuqori standartli bozorlarga mahsulot eksport qilish imkoniyatlarini ham cheklaydi. Ishlab chiqaruvchilarning atigi 20% ga yaqini xalqaro sifat sertifikatlariga ega, bu esa eksportni jiddiy cheklaydi.

Kichik fermerlar ham davlat subsidiyalari va kreditlarini olishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Ko'pgina subsidiyalar va imtiyozlar yirik ishlab chiqaruvchilarga beriladi, kichik fermerlar esa har doim ham davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan dasturlarda ishtirok etish uchun etarli ma'lumotga yoki imkoniyatlarga ega emas. Bundan tashqari, ruxsat olish va sertifikatlashtirishning murakkab va uzoq davom etayotgan byurokratik tartiblari ham o'zbekistonlik ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorga chiqishiga to'siqlar yaratmoqda.

Shunday qilib, qishloq xo'jaligi eksportini oshirishda erishilgan muvaffaqiyatlarga qaramay, joriy qo'llab-quvvatlash choralari yanada takomillashtirishni talab qiladi. O'zbekiston tovarlarining jahon bozorlarida raqobatbardoshligini oshirish uchun infratuzilmani rivojlantirish, sertifikatlashtirish tartib-taomillarini soddalashtirish, kichik ishlab chiqaruvchilarni yanada samarali qo'llab-quvvatlash zarur. Bu chora-tadbirlar O'zbekistonga xalqaro bozorlardagi o'z mavqeini mustahkamlash va qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining umumiy hajmini oshirish imkonini beradi.

Xulosa

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Subsidiyalangan transport xarajatlari, imtiyozli kreditlar va mahsulotlarni sertifikatlashda ko'maklashish kabi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan chora-tadbirlar ijobiy natijalar berib, 2022-yilda eksport hajmini 15 foizga oshirishga xizmat qildi. Biroq, joriy chora-tadbirlar xalqaro bozorlarga to'liq chiqish va eng yirik eksportyorlar bilan raqobatlashish uchun etarli emasligicha qolmoqda.

Mahsulotlarni saqlash va tashish infratuzilmasining yetarli emasligi, xalqaro standartlar bo'yicha sertifikatlash darajasining pastligi, shuningdek, kichik fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlashning cheklanganligi asosiy muammolar bo'lib qolmoqda. O'zbekistonning eksport siyosati samaradorligini oshirish uchun subsidiyalar ko'lamini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va sertifikatlashtirish dasturlarini kengaytirish zarur. Byurokratik to'siqlarni qisqartirish va kichik fermerlarni qo'llab-quvvatlash O'zbekiston mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini kuchaytiradi va umumiy eksport hajmini oshiradi.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Qishloq xo'jaligi vazirligi. O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligining 2022 yildagi holati to'g'risidagi hisobot // O'zbekiston Qishloq xo'jaligi vazirligining rasmiy sayti. 2023. URL: <https://agriculture.uz/ru/report2022>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yildagi "Qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. URL: https://lex.uz/ru/docs/resolution_2020

3. O'zbekiston Respublikasi Eksportni rivojlantirish agentligi. Eksport infratuzilmasi muammolarini tahlil qilish. 2023.
URL:<https://exportagency.uz/reports/infrastructure>
4. Брукс С., Колер Д. Экспортные субсидии: теоретический и практический аспекты // Journal of Agricultural Economics. 2019. Т. 65. №4. С. 22-45.
5. OECD. Agricultural Export Subsidies and Market Access // OECD Insights. 2023. Т. 30. №2. С. 110-130.